

Doktoriväitekiri rahvalikust kirjalikkusest kui moderniseerumisest rahvaluule kogumise näitel

Katre Kikas. *Moderniseerumine rahvaliku kirjalikkuse peeglis: 19. sajandi lõpu rahvaluulekogujad arhiivi ja avalikkuse äärealal*.
Tartu: Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkond,
kultuuriteaduste instituut, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond,
2024. 295 lk. Juhendaja kaasprofessor Risto Järv.

2024. aasta lõikuskuul kaitses folklorist Katre Kikas Tartu Ülikoolis edukalt doktoritöö rahvaluule suurkogumise käigus loodud erinevatest kirjalikest allikatest ning seeläbi tolleaegse avaliku kirjaruumi loomisest ja käigushoidmisest. Akadeemiline sündmus oli tähelepanuväärne sellegi poolest, et väitekiri on kirjutatud heas ja ladusas eesti teaduskeeles, rikastades seeläbi omakeelset humanitaarteadust. Väitekirja teemavalik – eestikeelse suulise pärimuse kogumise lugu ja selle teadusajalooline ning kultuurilooline kontekst alates 19. sajandi viimasetest kümnenditest Jakob Hurda ja Matthias Johanni tegevuse valguses – on Eesti humanitaarteadustes laiemalt ja kitsamalt folkloristikas väga oluline ja aktuaalne.

Mahukas väitekiri koosneb kaheksast artiklist, mis on ilmunud aastatel 2013–2023 kõrgetasemelistes eestikeelsetes teadusajakirjades Keel ja Kirjandus ning Mäetagused. Artiklid käsitlevad erinevaid rahvaluule suurkogumise ja

publitseerimisega seotud kitsamaid (ala)teemasid: Eiseni ja Hurda rahvaluule kogumistöö vastu suunatud kirjutiste tagajärjel vallandunud ajakirjanduslik debatt; “Seitsmes Moosese raamat” Eiseni ja toonaste korrespondentide arusaamades; Hurda kaastöölise elulood; rahvaluulekoguja Helene Maaseni kirjad Hurdale; rahvalikud keelekorraldajad Hurda kogudes; omaeluloolisus Hurda korrespondentide kirjades; äratussõnad rahvaluulekogujatele kogumisaktiivsuse suurendamiseks ning intersubjektiivsus Saalvergi kirjades Hurdale. Artikleid läbivaks ühiseks jooneks on tõdemus, et kuigi toonased kirjanekud kajastavad hääbumas olevat suulist kultuuri, on nad ka peegeldus kogujaid ümbritsevast olevikust.

Väitekirjale lisavad kaalu ja tuumakust kuus mahukat katuspeatükki (“Sissejuhatus”; “Metodoloogilisi lähtepunkte”; “Rahvaluulekogumine kui tekstiloomeprotsess”; “Rahvaluulekogujad kui rahvalikud kirjutajad”; “Rahvaluule kogumine kui osalemine avalikus kirjaruumis”; “Rahvaluule kogumine kui moderniseerumises osalemine”), mis avavad rohkem või vähem uurimisteema taustsüsteemi, käsitlevad laiemalt rahvapärimuse kogumisega seotud teemaderingi, täiendades väitekirja põhiosa artiklite teoreetilisi lähtekohti. Viimane kõigiti mõisteta ja vajalikk, kuna artiklid on ilmunud suhteliselt pika perioodi jooksul.

On tänuväärne, et Katre Kikas on vaatluse alla võtnud mitte üksnes Hurda ja Eiseni kogudesse talletatud rahvaluule kirjanekud, vaid ka sekundaarlikud ehk neis kogudes leiduva žanrilise mitmekesisuse – (juhuslikud) üleskirjutused, kirjad, märkused, elulood jne. Selle materjali uurimismeetodina kasutab Kikas lähilugemist (*close reading*), mispuhul peetakse muuhulgas silmas ka arhiveeritud tekstide materiaalse mikrotasandi uurimist – kuidas tekst on lehele paigutatud; missugused on teksti ortograafilised iseärasused; milliseid (hinnangulisi) märkusi on tekstiga varem töötanud inimesed lehele teinud jms. Osundan:

Minu peamiseks metodoloogiliseks lähteks on käsikirjade (lähi) lugemine. See väide võib näida triviaalne, kuid sooviksin rõhutada nii lugemist kui käsikirju – (folkloori)arhiivist lähtuv uurimistöö hõlmab alati paratamatult lugemist, kuid selle lugemise lähteks võivad olla lisaks käsikirjadele ka kartoteegikaardid, teemamapid vm sekundaarsed allikad (lk 30).

Kikas rõhutab 19. sajandi lõpu eestlaste kirjaoskuse suhteliselt head taset ning erineva haridustaseme ja vanusega eestlaste (kirjanikud, üliõpilased, kooliõpetajad, talumehed, möldrid, rätsepad, koolilapsed jne) soovi end kirjalikult väljendada, leides selleks uudse ja tolles ajas modernse kanali nii rahvaluuleainese kui ka elulugude, luuletuste jms saatmise näol Hurdale ja Eisenile.

Vastuse küsimusele, mis motiveeris rohkem või vähem kooliharidust saanud eestlasi Hurda ja Eiseni üleskutsetele vastates talutöö ja meelelahutuse

kõrvalt näpistama vaba aega, et rahvapärimust kirja panna ja ennast seeläbi moel või teisel vaimselt teostada, oma seni vaikinud häält ja teadmisi kuuldavaks teha ning seda laiema avalikkusega jagada ehk teisisõnu – osaleda ühiskonna moderniseerumises, annab Kikas vastuse rahvaliku kirjalikkuse (*vernacular literacy*) mõiste kaudu, käsitledes rahvaluulekogumist kui üht rahvalikele kirjutajatele avatud (pool)avalikku kanalit, kus said osaleda ka vähemharitud eestlased.

Erinevad teoreetikud, näiteks Johsua A. Fishman; Barton & Panpen,¹ rõhutavad rahvaliku kirjalikkuse puhul ka vabatahtlikkust ja orienteeritust mingitele isiklikele eesmärkidele, mida rahvaluulekogumine/pärimuse kirja panemine on ju tänaseni. Nii tõdeb ka Katre Kikas:

Loomulikult pole võimalik eitada nende inimeste panust eesti kultuurimälu jäädvustamisel ning arhiiviainese täiendamisel; kuid leian, et samavõrra peame nägema ka nende samade inimeste soovi end kirjalikult väljendada, ning justnimelt kirjutatud tekstide kaudu eesti kultuuri arendada (lk 89).

Katre Kikas pärast kaitsmist koos juhendaja Risto Järve ja oponendi Marju Kõivupuuga.

Foto: Piret Voolaid, 2024.

Dissertant loob silla ka 19. sajandi rahvalike ja tänapäevaste kirjutajate vahel:

suur osa neist inimestest, kes tol ajal leidsid väljundi rahvaluulekogumises, leiavad hilisematel aegadel väljundi näiteks ajalehtede kirjasaatjate, blogijate, internetikommentaatorite, harrastusluuletajate või fännikirjanduse loojatena (lk 89).

Andrea Valdivia² jõuab kaasegseid rahvalikke kirjutajaid uurides enam-vähem samale järeldusele: tänapäevased rahvalikud kirjutajad väljendavad ennast moodsates suhtluskanalites ja kirjutised, mis olid varem mõeldud oluliselt kitsamale ringile, levivad nüüd palju laiemalt.

Kokkuvõtteks võib öelda, et Kikase väitekirj on kaalukas lisandus rahvaluulekogumise aktsioonide uurimislukku rahvaliku kirjalikkuse kui modernse eneseväljendusviisi kaudu, mis oli omakorda tihedalt, et mitte öelda lahutamatult, seotud tollase kirjaliku ruumiga.

Marju Kõivupuu
kpuu@tlu.ee

KIRJANDUS

- 1 Fishman, Joshua A. 2010. *European Vernacular Literacy: A Sociolinguistic and Historical Introduction*; Barton, D. & Papen, U. 2010. *The Anthropology of Writing. Understanding Textually-Mediated Worlds*. Londres, Inglaterra: Continuum; Vt ka: Andrea Valdivia: https://www.scielo.cl/scielo.php?pid=S0719-04092021000200108&script=sci_arttext&tlng=en (DOI: 10.7764/pel.58.2.2021.8).
- 2 Andrea Valdivia. *Learning on social media...* https://www.scielo.cl/scielo.php?pid=S0719-04092021000200108&script=sci_arttext&tlng=en (DOI:10.7764/pel.58.2.2021.8).